

Prof. dr hab. Cezary Bronowski

Katedra Literatury Włoskiej i Hiszpańskojęzycznej

Wydział Humanistyczny

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Izabelli Frąckowiak-Bochenek p.t.:

Gli italiani sul Cammino di Santiago. L'immagine dei pellegrinaggi a Santiago de Compostela nelle opere di Gaugello Gaugelli, Padre Lorenzo e Bartolomeo Fontana (XV-XVI sec.)

Pomysł napisania dysertacji doktorskiej na temat fenomenu pielgrzymowania do sanktuarium w Santiago oraz statusu pielgrzyma jako postaci literackiej w aspekcie interdyscyplinarnym: historyczno-literackim, kulturoznawczym i teologicznym, uważam za interesujący i godny uwagi. Wybór tematyki podyktowany jest uzasadnionym opisem we wstępie i pierwszej części rozprawy, dotyczącej ekspansji nowej problematyki, rozszerzenia pojęcia motywu podróży w wybranej literaturze przedmiotu przełomu XV i XVI wieku. W ten sposób mgr Frąckowiak-Bochenek kontynuuje i wypełnia lukę w badaniach nad wybraną tematyką. Autorka pracy usiłuje pogłębić wiedzę na temat wybranego zjawiska, zwracając uwagę na dwa synonimiczne terminy: pielgrzymowania i pielgrzyma, które we współczesnym świecie przeżywają istotną dewaluację znaczeniową. W historii compostelańskich pielgrzymek i trosce o oddanie prawdziwego ducha tamtej epoki, mgr Frąckowiak-Bochenek nieustannie poszukuje prawdziwego wizerunku pielgrzyma, opierając analizy na trzech różnych utworach literackich o pielgrzymowaniu, które odzwierciedlają obraz złożonej rzeczywistości, typowej też dla fikcji literackiej.

Dysertacja stanowi systematyczne opracowanie krytyczne, które porusza obszerną i nieco zapomnianą tematykę we włoskiej literaturze przełomu XV i XVI wieku i zyskuje swój rzetelny wizerunek. Na taki charakter wskazuje jasny i logiczny układ rozprawy zredagowanej w języku włoskim. Całość pracy składa się ze wstępu i krótkiego zakończenia, siedmiu rozdziałów: pierwsze są o charakterze historyczno-kulturoznawczym, natomiast kolejne analityczne, ilustrują trzy utwory literackie: Gaugello Gaugelli, Padre Lorenzo i Bartolomeo Fontana. Ogniwo łączące pierwszą część dysertacji z drugą, stanowi różnorodny materiał egzemplifikacyjny.

Na szczególną uwagę zasługuje wstęp i dwa pierwsze rozdziały rozprawy, które stają się przeglądem panoramicznym informacji literacko-kulturoznawczych i teologicznych na temat

patrona z Santiago, prawdziwego 'cammino' i pielgrzymia, oraz kreacji literackiego świata. Świadczy o tym wiele szczegółów w dysertacji pochodzących ze Starego i Nowego Testamentu oraz tekstów literackich pierwszych wieków chrześcijaństwa. Kult św. Jakuba przedstawiony w kontekście historyczno-teologicznym i literackim w ujęciu mgr Frąckowiak-Bochenek, staje się niezwykle wiarygodny. Dowiadujemy się m.in. że wyprawy morskie po Morzu Śródziemnym, czy też drogi rzymskie prowadzące na koniec ówczesnego świata z Bragi do Lugo i Santiago, pośród zgiełku i niepokoju, nie były oazą ciszy i wytchnienia. Trudno o bardziej wymowny tekst niż *Codex Calixtinusa* z XII stulecia, który stał się punktem wyjścia do analizy literackiego fenomenu pielgrzymowania, uważanego za kompendium wiedzy o pielgrzymowaniu do sanktuariów średniowiecznej Europy

Spróbujemy przyrzeć się dokładniej najbardziej charakterystycznym formom literackim pielgrzymowania chrześcijańskiego, podążając śladem włoskich autorów: Gaugello Gaugelli: *Viaggio de San Iacomo de Gallicia* (1464), Padre Lorenzo: *Viaggio di andare a Sancto Jacopo di Galizia* (1472) i Bartolomeo Fontana: *Itinerario da Venetia a Sancto Iacobo in Galitia* (1550), sygnalizując charakter zapisów i użycie określonych strategii metodologicznych. Okres burzy i naporu końca XV i XVI w. to czasy zmian społeczno-politycznych podzielonej na księstwa i republiki Italii. Wraz z rozwojem pielgrzymowania do określonych sanktuariów, na mapie ówczesnego świata, pojawiły się trzy miejsca, podkreślane wielokrotnie w rozprawie: Jerozolima, Rzym i Compostaela, które zyskały odmienne, duchowe określenie, a mianowicie: pielgrzymi udający się do Jerozolimy byli znani jako 'palmeri', których symbolem była palma, do Rzymu natomiast 'romeri', a ich symbolem stały się klucze jako znak prymatu Piotrowego; idącym do Santiago sam Dante Alighieri przypisywał określenie 'pelegrinus', by wskazać symboliczną drogę do grobu Jakubowego. W dysertacji czytamy, że pielgrzym to człowiek idący wytyczonymi szlakami, torujący sobie drogę przez pola, wykonujący sumiennie codzienne obowiązki, podejmujący decyzje i dokonujący wyboru właściwej drogi w życiu. Droga do Santiago to szlak na którym następuje przeplatanie się sacrum z profanum, historii zwykłych ludzi, ich podróży/pielgrzymowania, upadku i słabości, doświadczenia prawdziwego 'camino' i metamorfozy. To, co nadprzyrodzone przychodzi wraz z profanum, które jednak otwiera się na działanie niewidzialnej transcendencji. Opis realiów 'camino' do Santiago oraz sposobu pielgrzymowania znajdujemy w tej części pracy. Wskazana analiza przeprowadzona jest na różnych poziomach utworów literackich: Padre Lorenzo: *Viaggio di andare a Sancto Jacopo di Galizia* i Bartolomeo Fontana: *Itinerario da Venetia a Sancto Iacobo in Galitia*, które oddają prawdziwy sens pielgrzymowania i doświadczenia pielgrzymów. Autorzy jak słusznie

podkreśla Doktorantka osadzając fabułę swoich opowieści w realiach ruchu pielgrzymkowego doby średniowiecza, dotyczącą zasad zachowania pielgrzymów, organizacji pielgrzymek, a nawet pobierania opłat, czy opieki medycznej w trosce o zdrowie pielgrzymów. Ponadto, przystępując do dalszej lektury pracy możemy poruszać się bez przeszkód po całym wykreowanym uniwersum, który staje się bogatszy i odmienny od rzeczywistego świata. Kluczem do zrozumienia istoty tematyki i motywu pielgrzymowania do sanktuarium w Galicji, w zachodniej części Hiszpanii, jest świadomość posłania św. Jakuba i wypełnienia jego misji. Św. Jakub jako jeden spośród Dwunastu Apostołów przelał krew za Chrystusa i zrozumiał co oznacza Jego pouczenie, aby służyć i oddać życie za innych. Pielgrzymi będący w drodze do Santiago proszą Pana za wstawiennictwem Jakuba Apostoła, by oczyścił ich z grzechów. Z Boga przecież płynie przeogromna moc dawania świadectwa wierze. Św. Jakub nie przyszedł, jak słusznie uwypukła Autorka pracy, w swoim imieniu ale samego Jezusa, który go wybrał i wysłał w dalszą drogę. Pielgrzymi idący do Santiago mają świadomość spotkania z doczesnymi szczątkami (relikwiami) kogoś, kto nie tylko poznał Jezusa, ale został ukształtowany przez Niego. Zatrzymują się przed katedrą, by w „Portyku Chwały” dostrzec figurę syna Zebedeusza z napisem: „Posłał mnie Pan”. Pielgrzym zdaje sobie sprawę, że nie przeszedł trudnej i długiej drogi na próżno, ale uświadamia sobie, że to Jezus powierzył Jakubowi określoną misję, którą winien doprowadzić do końca. Misja św. Jakuba nie kończy się wraz z dotarciem do Hiszpanii, ale paradoksalnie trwa i realizuje się po śmierci apostoła. Dla każdego pielgrzyma św. Jakub staje się patronem nadziei, wedle której każdy wysiłek i czynione dobro bliźniemu nie pozostanie bez zapłaty, ale przynosi obfite owoce. Jest to zachęta do pielgrzymowania do świętych miejsc, by w zmaganiach duchowych starać się wybrać drogę prowadzącą do zbawienia. Na uwagę w utworach literackich o pielgrzymowaniu zasługuje symbolika św. Jakuba apostoła jako pielgrzyma i rycerza, który ewangelizuje i walczy, dodając siły i otuchy pielgrzymom, by pokonać słabości i zmienić swoje życie. U św. Jakuba widać wytrwałą pracę i jego pasję cierpliwego tworzenia. Interesujące obserwacje i wnioski dotyczą wielofunkcyjnej typologii postaci w/w tekstach, która jest uwarunkowana odpowiednimi regułami konwencji literackiej, rodzajem tradycji, zastosowanymi strategiami i światopoglądami autorów. Utwory literackie Padre Lorenzo i Bartolomeo Fantana są egzemplifikacją dziennika podróży, ale i też duchowym przewodnikiem oczyszczenia, oświecenia i zjednoczenia, ze szczegółowym topograficznym opisem francuskiego i hiszpańskiego ‘caminio’, by dać impuls do dalszego działania postaci, która na drodze ostatecznej konstrukcji ulega wielokrotnie dekonstrukcji. Natomiast w utworze literackim Gaugello Gaugelli: *Viaggio de San Iacomo de Gallicia*, mamy do czynienia

z ontologicznym nurtem w literaturze, wykładnikiem nowej rzeczywistości, tzw. kreacji pierwotnej, która staje się krainą składającą się z różnorodnych elementów wyobrazeniowych i znaczeniowych. Świat ten nacechowany jest pewną autonomicznością. Narracja bowiem jest umieszczona w rzeczywistości autora-narratora, opowiadacza pewnej historii pielgrzyma, cudzoziemca-Greka, która może zaistnieć w przedstawionym świecie. W momencie w którym zostaje umieszczona, tj. w świecie pielgrzymowania po Europie, będzie mogła zaistnieć ale jedynie według reguł i schematów narratora. Przeżycia wprowadzonej postaci są odzwierciedleniem osobistych doświadczeń autora utworu, a wspomnienie jego życia staje się rodzajem autobiografii, czyli wyznań. Nietrudno jest wskazać miejsca, w których narrator zwraca się bezpośrednio do czytelnika słowami autora dzieła i przemawia jako 'alter-ego' postaci poematu. Jest to zachęta dla odbiorcy, aby głębiej spojrzeć w epokę w której to dzieło powstało. Dla współczesnego czytelnika portret dworzanina, wzorowego sekretarza z renesansowego dworu książęcego w Urbino, który pozostaje sędzią czasów, staje się poszukującym obserwatorem, przepełnionym uczuciem niepokoju, bojaźni i strachu (symboliczny motyw statku i żeglowania po morzu, oceanie), podczas swej pielgrzymki do Santiago, do którego ostatecznie nie dociera. Takie rozdwojenie postaci przypomina nieco dantejskiego bohatera/narratora i może stać się kluczową interpretacją tego utworu. Osobista historia Gaugello Gaugelli jako autora/narratora i autora/bohatera który mówi o błędzie, niepewności, skruse, i o tym, że jest przejazdem na tym świecie, w ciągłej drodze do niebieskiej ojczyzny, nie pozostaje jedynie historią indywidualną, ale wspólną. Sama postać autora/narratora jest alegorią obrazu całej ludzkości. Zgodnie z naturą człowieka, jego skłonnością do grzechu, zachłannością i pożądaniem dóbr doczesnych, stanowi przeszkodę w osiągnięciu szczęścia. Są to rozważania o charakterze literacko-filozoficznym odzwierciedlające mechanizm interakcyjny pomiędzy formami narracji, uwarunkowaniami literatury a fikcji literackiej. W tym nurcie kształtuje się oryginalna tematyka i problematyka która funkcjonuje jako samodzielny byt ludzkiego życia, dotyka autobiografizmu czego jesteśmy świadkami na przykładzie dialogu i monologu wewnętrznego toczącego się pomiędzy autorem a bohaterem/bohaterami opowieści. Prowadzone rozmowy świadczą o niepodważalnej naszej rzeczywistości z której wynika, że nie każda fikcja staje się kłamstwem, a prawda iluzją. Nowatorstwo tej koncepcji polega na tym, że mgr Frąckowiak-Bochenek nie tylko opisuje tzw. rzeczywistość, ale omawia sposób prowadzonej narracji przez autora-kreatora i jego postaci, podkreślając proces twórczy, czyli przyjmuje różne perspektywy badawcze tego zjawiska literackiego.

Jednak mój niedosyt w pracy budzi pewna luka metodologiczna w konceptualizacji badawczej materii, oraz interpretacyjna, a mianowicie: należałoby odwołać się do opracowań krytyczno-literackich: M. Paczkowskiego *Lex pelegrinorum: obowiązki, prawa i przywileje na pielgrzymim szlaku* i R. Garrigou-Lagrange'a, *Trzy okresy życia wewnętrznego*, jako kwintesencji doświadczenia i bliższej relacji pielgrzyma z Bogiem, czy do dekretów władców hiszpańskich, kodeksu *Siete Partidas* króla Alfonsa Mądryego o prawie do pielgrzymowania, które przyczyniły się do tworzenia późniejszego prawa międzynarodowego. Doktorantka wymienia w końcowej bibliografii G. Genetta, ale nie akcentuje na poziomie właściwego tekstu paratekstu, czyli imitacji, transformacji, derywacji międzytekstowych jak parodii i satyry. Nowa perspektywa rozszerzyłaby interpretacje tekstu literackiego i uzupełniłaby niektóre analizy.

Dysertację doktorską wieńczy syntetyczne i logiczne zakończenie, które podsumowuje kompleksową całość tematyczną rozprawy. Sama forma wypowiedzi w rozprawie doktorskiej pokazuje szczególną precyzję w formułowaniu komentarzy i wniosków. Całość pracy doktorskiej oparta jest na starannej, bogatej bibliografii która uwzględnia włoskie, polskie i hiszpańskie opracowania teoretyczno-literackie, kulturoznawcze i filozoficzne, oraz tabele z miejscami pielgrzymowania i kolorowe ilustracje tematyczne.

Podsumowując: rozprawą doktorską mgr Izabella Frąckowiak-Bochenek, p.t.: *Gli italiani sul Cammino di Santiago. L'immagine dei pellegrinaggi a Santiago de Compostela nelle opere di Gaugello Gaugel Padre Lorenzo e Bartolomeo Fontana (XV-XVI sec.)*, dała poznać się jako badacz interdyscyplinarny: literaturoznawca i kulturoznawca, umiejętnie posługując się materiałem egzemplifikacyjnym i warsztatem metodologicznym. Jest to nieodzowny komponent analizy i odczytywania zapomnianych utworów źródłowych.

Biorąc pod uwagę poprawność merytoryczną całej rozprawy doktorskiej oraz kilka drobnych kwestii powyżej wskazanych, stwierdzam z pełnym przekonaniem, że dysertacja doktorska mgr Izabelli Frąckowiak-Bochenek spełnia wszelkie warunki stawiane rozprawom doktorskim określone w ustawie (na podstawie art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki), i stanowi podstawę dopuszczenia Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Cezary Bronowski

Toruń, 20. 07. 2023 r.